

ПЕРША ЧАСТИНА

Попередньо про вулик

1

Я не маю наміру написати трактат з бджільництва чи поради для пасічників. У кожній цивілізованій країні у цій галузі існують глибокі наукові дослідження, тому немає сенсу створювати ще щось додатково. Французька наука знає праці з бджільництва таких авторів: Дадан, Жорж де Лайєнс і Бонньє, Бертран, Аме, Вебер, Клеман, Коллін (ігумен) та ін. Серед англійськомовних науковців можна назвати: Ленгстрос, Беван, Кук, Чешайє, Коуван, Рут та їхніх послідовників. Німецьку науку в цій царині представляють Дзірзон, Ван Берлепш, Поллманн, Фогель і чимало інших.

Не йдеться ні про наукову монографію на тему «*apis mellifica, ligustica, fasciata*»¹ чи інші відповідні праці, ні про збірку спостережень і новітніх досліджень у цій галузі. Майже нічого не розкажуватиму про відоме усім, хто бодай трохи займався бджільництвом. Для неускладненої подачі матеріалу я подумав написати практичнішу книжку з викладенням особистого досвіду та певної кількості власних спостережень, зроблених упродовж останніх років з бджільництва, які зацікавлять геть вузьке коло читачів, а також фахівців. Маю на увазі, зокрема вислів П'єра де Ронсара² «злотисті пчїлки», який використовують у розмовах про

¹ Бджоли: медоносна, італійська, єгипетська (прим. перекладача).

² Французький поет (1524–1585) (прим. перекладача).

пасічників як серйозних і відчайдушних бджолярів, а також жартома про людей, які нічого не чули про цього поета. Не буду прикрашати реальності, рівно ж характеризувати, — за справедливим закидом Антуана Реомюра³ тим особам, які ще до нього доліджували медових «мух», — цю прекрасну дійсність надто високим і надуманим вихваланням. У вулику стається чимало чудесного, тому не варто чогось зайвого вигадувати. Зрештою, минуло чимало часу відтоді, як я відмовився шукати тут якогось дива, цікавішого та гарнішого від реальності чи, принаймні, ліпшого від намагання людини пізнати цей світ. Зовсім не пасує прагнути шукати величі життя в невизначених явищах, які, безсумнівно, надзвичайно величні, бо ми досі жодне достеменно не вивчили. Нічого не подаватиму такого, чого не простудіював особисто, або ж такого, що в апідології вважається безперечним, бо інакше було б нерозумно. Моє завдання обмежується поданням якомога точніших фактів, — у популярній манері та з низкою роздумів як доречних доповнень, чого не спостерігаємо в порадниках, тобто у практичних підручниках чи наукових монографіях. Хто прочитає цю книжку, не стане бджолярем-професіоналом, але матиме змогу більш-менш пізнати все те, що відомо небагатьом пасічникам, а також науковцям і любителям бджільництва, але за винятком невігласів у цій справі. Не згадуватиму шкідливих усталених вигадок про бджіл, які існують до сьогодні по селах, і в численних працях. У місцях, де виникатимуть сумніви, нерозуміння та гіпотези, де я стикатимуся з незнанням справи, говоритиму одверто. Читач зауважить, що в цій праці йому часто доведеться натикатися на невивчені факти. І крім величних діянь бджолоїної поліції та діянь бджіл, ми нічого достеменно не знаємо про казкових доньок Арістея⁴. Доглядаючи за бджолами, пасічник дедалі глибше пізнає їхнє реальне існування, про яке не

³ Французький натураліст (1683–1775) (прим. перекладача)

⁴ Арістей, син Апполона, який навчив людство приручати бджіл (прим. перекладача)

підозрював раніше, але усвідомлює, що не все вдалося пізнати до решти, а це збагачує його на відміну від тих, хто несвідомо зациклюється на власному незнанні справи. Таке усвідомлення веде до розуміння природи. І, можливо, саме у такий спосіб людина втішатиметься пізнанням світу.

Чи існує в світі аналогічна праця про бджіл? Щодо мене, то, попри те, що я перечитав ледь не все написане про них, мушу визнати — нічого не знаю у цій ділянці так глибоко, як це подано в кінці розділу книжки Жюль Мішле⁵ «Комаха» та в есеї Людвіга Бюхнера⁶ (знаменитого автора праці «Сила та Матерія») «Духовне життя звірів»⁷. Жюль Мішле дещо побіжно торкнувся теми. Щодо Людвіга Бюхнера, то його дослідження досить вичерпне, проте вчені давно спростували його сміливі твердження та штрихи, оповиті легендами. Тим-то вважаю його дослідником, який, звертаючись до своїх «героїнь», не виходив з бібліотеки, жодного разу не розкрив бодай одного зі сотні шумних вуликів, сповнених, немов вогненними крильцями, куди треба «вриватися», допоки наш інстинкт не змириться з таємницею цнотливих бджілок-трудівниць і не насититься їхньою атмосферою, запахами, духовністю та містерією. У випадку Людвіга Бюхнера не відчувається ні меду, ні бджілок. Те саме стосується багатьох наукових праць з упередженими висновками та науковим апаратом, які грішать значною кількістю непевних і почерпнутих невідомо звідки вигадок. Зрештою, про це згадуватиму в окремих місцях книжки, бо геть таки різними є наші вихідні позиції, погляди й мета.

⁵ Французький історик (1798–1874) (прим. перекладача).

⁶ Німецький філософ і фізіолог (1824–1899) (прим. перекладача).

⁷ Можна ще процитувати монографію Кірбі та Спенса «Вступ до ентомології», хоча вона призначена тільки виключно для практики бджільництва (прим. автора).

Щодо бібліографії з бджільництва. Почнімо з праць, які не вартують особливої уваги, але звідки можна почерпнути надзвичайно цінні матеріали. Від прадавніх часів бджола, дивовижне створіння, живучи громадою, привертала увагу людини. Нею займалися Аристотель, Катон, Варрон, Пліній, Коллюмель, Палладій. Не омину увагою філософа Аристомахуса, який, за словами Плінія, спостерігав за бджолами упродовж п'ятдесяти восьми літ. Згадаю і про Філісія з Тасоса, який жив у пустельних місцевостях, де займався тільки бджолами, й отримав прізвисько «Дикун». Саме в четвертому співі «Георгік» Вергілія знаходимо короткий виклад, радше легенду про бджіл, та небагато, як на той час, інформацію. Фактично, сливе нічого.

Початки вивчення бджіл, завдяки дослідженням великого голландського вченого Сваммердама, сягають початку XVII ст. Однак є одна важлива деталь, на жаль, маловідома. Ще раніше від Сваммердама фламандський натураліст Клютій виявив неординарні явища, властиві бджолам, а саме: матка — найважливіша особина серед бджолиної популяції з властивостями двох статей. Далєбі, він цього не довів. Сваммердаму належать серйозні наукові методи спостереження. Він створив мікроскоп, застосував консерваційні ін'єкції, першим взявся розтинати бджіл, зумів остаточно з'ясувати, — завдяки відкриттю яєчників і яйцепроводів, стать матки, яку до нього вважали «королівською», і, опираючись на думку про материнство, несподівано пролив світло на суть вулика. Врешті робив зарисовки та неперевершено взірцеві ілюстрації, які до сьогодні використовують у підручниках з бджільництва. Тоді він проживав у бурхливому неспокійному Амстердамі, бануючи за «тихим сільським життям». Помер у сорок три роки, виснажений працею. Свої спостереження залишив у великій праці «*Vybel der Natuure*»⁸, вдаючись до набожного та недвозначного стилю викладення, де його нехитрі спроби віруючої люди-

⁸ Біблія природи (прим. перекладача).